

Filosofijos istorijos tyrinėjimai

BALTIJOS ŠALIŲ FILOSOFINIO DISKURSO POSIVIETINĖ TRANSFORMACIJA I*

Gintaras Kabelka

Vilniaus universiteto
Filosofijos fakulteto Filosofijos istorijos ir logikos katedra
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius
El. paštas: kabelkag@gmail.com

Santrauka. Straipsnis skirtas trijų Baltijos šalių filosofijos posovietinių pokyčių lyginamajai analizei, ypač pabrėžiant šių šalių filosofinių diskursų svarbesnius bruožus – augimo tempą, apimtį, dalykinę struktūrą, kokybinius pokyčius, produktyvumą. Pirmoje straipsnio dalyje Lietuvos skaitytojai glaustai supažindinami su sovietinio ir nepriklausomybės laikotarpio (1955–2011 m.) Estijos ir Latvijos filosofijos raida: išskiriamos vyraujančios filosofijos kryptys, aptariamos pagrindinės nagrinėtos problemos ir atskiros šalies filosofijos specifika. Apžvelgiama Baltijos šalių filosofinių centrų istorija, filosofų grupių formavimasis, konceptualiniai ginčai, diskursų ryšiai, palyginami filosofų profesinių biografijų bruožai.

Pagrindiniai žodžiai: Lietuva, Latvija, Estija, filosofinis diskursas, posovietinė transformacija

„Lietuvos socialiniai humanitariniai mokslai tradiciškai yra etnocentriški, ir tokia jų orientacija iki šiol buvo skatinama valstybinės mokslo politikos priemonėmis“ (Norkus 2008: 13). Skirtingai nuo šios tradicinės orientacijos, Lietuvos filosofijos historiografijai (ar bent jau didžiausiai ir reikšmingiausiai jos daliai) visada buvo (ir yra) būdinga netradicinė – europocentrinė – orientacija, pasireiškianti Lietuvoje plėtotų filosofinių koncepcijų interpreta-

vimu platesniame probleminiame Vakarų filosofijos kontekste. Toks europocentrizmas pasireiškia Lietuvos filosofijos laikymu Vakarų filosofijos dalimi ir dažnu Lietuvos praeities filosofų lyginimu su Vakarų filosofijos korifėjais. Kai nykštukas lyginamas (ar lyginasi) su milžinu, tokia procedūra visada baigiasi pirmojo nenaudai, o nuolatinis jos kartojimas nykštukui gali sukelti (ir sukelti) nevisavertiškumo kompleksą. Šiame straipsnyje pirmą kartą Lietuvos filosofijos istorijos tyrinėjimuose lyginami trys nykštukai – Lietuva, Latvija ir Estija. Lietuvos filosofija interpretuojama regiono kontekste siekiant išsiaiškinti, ar svarbiausi jos sovietinio laikotarpio bruožai (dvejopa filosofinio diskurso struktūra, vienalytė kalbinė sudėtis, palyginti vėlyvas diskurso

* Straipsnis parengtas podoktorantūros stažuotėje (2011–2012 m.), kuri buvo finansuojama pagal Europos Sąjungos struktūrinių fondų Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programos Mokslininkų ir kitų tyrėjų mobilumo ir studentų mokslinių darbų skatinimo priemonės (VP1-3.1-ŠMM-01) projektą „Podoktorantūros (post doc) stažuotėių įgyvendinimas Lietuvoje“.

radimasis ir pan.) ir posovietiniai pokyčiai (tekstų apimties eksponentinis augimas, filosofinių krypčių ir disciplinų struktūra, produktyvumo raida), kurie buvo atskleisti ankstesniuose tyrimuose (žr. Kabelka 2012 ir 2013), yra būdingi ir kitoms, panašaus dydžio ir istorinės patirties kaimyninėms valstybėms – Latvijai ir Estijai. Straipsnio pirmoje dalyje Lietuvos skaitytojai supažindinami su sovietinio ir nepriklausomybės laikotarpio (1955–2011 m.) Estijos ir Latvijos filosofijos raidos svarbiausiais bruožais: išskiriamos vyraujančios filosofijos kryptys, aptariamoms pagrindinės nagrinėtos problemos ir atskiros šalies filosofijos specifika. Apžvelgiama Baltijos šalių filosofinių centrų istorija, filosofų grupių formavimasis, conceptualiniai ginčai, diskursų ryšiai, palyginami filosofų profesinių biografijų bruožai. Antroje straipsnio dalyje pateikiami bibliometriniai duomenys apie šių šalių minėtų laikotarpių filosofijos diskurso apimtį, dinamiką, probleminę ir conceptualinę struktūrą, filosofų bendrijos dydį ir jos pokyčius bei produktyvumą. Posovietiniai pokyčiai interpretuojami taikant posovietinės transformacijos keturių orientacijų schemą. Baltijos šalių filosofijų raidos palyginimas atliekamas daugiau dėmesio teikiant į Lietuvos filosofinio diskurso esminių savybių ir jų pokyčių aiškinimą regiono kontekste. Straipsnis parengtas stažuojantis Tartu universitete Estijoje ir Latvijos universitete Rygoje.

Latvijos filosofijos apžvalga

Sovietmečiu Latvijoje veikė du filosofiniai centrai: vienas – įvairiais vardais ir statusais egzistavusi filosofinių tyrinėjimų grupė Mokslų akademijos sistemoje (institutuose,

vėliau atskirame institute), kitas – Filosofijos katedra Latvijos universiteto Istorijos-filosofijos fakultete. 1959 m. Latvijos SSR Mokslų akademijos Ekonomikos institute buvo įkurtas Filosofijos skyrius, kuris 1962 m. buvo perkeltas į Istorijos institutą ir vėliau tapo šio instituto Filosofijos padaliniu, turinčiu tris atskirus skyrius: filosofijos istorijos, šiuolaikinės buržuazinės ideologijos kritikos bei teisės (Валескалн 1984: 99). Istorijos institute 1970 m. dirbo 70, 1977 m. – 88 mokslo darbuotojai (Академия... 1971: 33). Devintojo dešimtmečio pradžioje šis padalinys galiausiai virto atskiru institutu (Lietuvoje analogiškas Filosofijos, sociologijos ir teisės institutas įkurtas keleriais metais anksčiau, 1977-aisiais, irgi iš Filosofijos sektoriaus Istorijos institute), vienijusiu filosofijos, sociologijos ir teisės specialistus. Instituto filosofai daugiausia nagrinėjo Latvijos filosofijos istoriją, kurią traktavo itin marksistiškai: daugiausia dėmesio buvo skiriama XIX a. pabaigos–XX a. pradžios latvių materialistams, marksistams bei įvairių bolševikinių judėjimų dalyviams ir jų filosofinėms (ar ne visai) pažiūroms, dažnu atveju dėstytoms publicistikoje. Nemarksistinės filosofijos kryptys vertintos neigiamai. Pažymėtina, kad latviai pirmieji Baltijos šalyse parašė savosios nacionalinės filosofijos istoriją – trijų tomų kolektyvinį veikalą *Latvijos visuomeninės ir filosofinės minties bruožai* (išėjo 1976, 1977 ir 1982 m.). Tačiau šio veikalą išliekamoji vertė dėl perdėm ideologizuoto pobūdžio yra labai abejotina.

1966 m. Latvijos universitete atkurta Filosofijos katedra ir kartu filosofijos studijos: filosofija ne tik buvo dėstoma kaip bendrojo universitetinio lavinimo ar pasirenkamasis dalykas įvairių fakultetų studentams, bet ir

buvo pradėti rengti filosofijos specialistai. Visą sovietmetį tai buvo vienintelės filosofijos studijos Baltijos šalyse: estai ir lietuviai turėjo tik filosofijos aspirantūrą, bet nerengė filosofų pagrindinėse studijose. M. Rubenės nuomone, „greta ideologiškai angažuotų disciplinų vis didesnę reikšmę įgavo filosofijos istorija. Ji įgalino kūrybišką dialogą su didžiaisiais Vakarų filosofijos autoritetais“ (Rubene 2004: 289). Daugelis filosofijos disciplinų 7–9-ajame dešimtmetyje buvo dėstomos rusiškai. Be to, Latvijos universitete paskaitas skaitė žymūs vizituojuantys rusų profesorai iš Maskvos ir tuometinio Leningrado – N. Motrošilova, P. Gaidenko, T. Kuzmina, S. Averincevas, A. Bogomolovas ir kiti. Latvių filosofai ir dabar puikiai prisimena bei ypač vertina legendinio gruzinų filosofo Merabo Mamardašvilio vizitą Rygoje 9-ajame dešimtmetyje ir jo paskaitas, kurios jiems padarė didelę įtaką. Aštuntojo dešimtmečio pabaigoje–devintojo pradžioje buvo apgintos septynios disertacijos iš fenomenologijos: M. Rubenės, A. Rubenio, E. Buceniecės, M. Kūlės, R. Kūlio, J. Rozenvaldo, L. Čiuchinos (habilitacija) (Kūle 2002: 35). Šie asmenys (visi, išskyrus Čiuchiną, yra Latvijos universiteto Filosofijos katedros auklėtiniai, daugelis jų grupės draugai, o kai kurie ir sutuoktiniai), palaikomi maskvietės filosofės N. Motrošilovos, susibūrė į filosofų grupę (nesakome – mokyklą), kuri tapo žinoma Rygos fenomenologų grupės vardu. Ši grupė išaugo iš studijų metais veikusio filosofijos istorijos seminaro, kurio iniciatorė ir „siela“ buvo O. Vilnitė (Rubene 2004: 293). Seminarų, vėliau diplominių darbų temos lėmė minėtų filosofų disertacijų tematikos pasirinkimą. Latvių fenomenologai daugiausia nagrinėjo įprastas fenomenologines

temas: intencionalumo, laiko sąmonės, vertybių istoriškumo ir pan. Pasak M. Rubenės, fenomenologija sovietiniu laikotarpiu buvo viena iš galimybių išvengti užsiėmimo ideologizuota marksizmo problematika. Ji traukė jaunuosius filosofus savuoju ideologiškai neutraliu „filosofijos kaip griežtojo mokslo“ idealu. Šiems (tuomet) jauniems, vėlyvučiu sovietmečiu akademinę karjerą pradėjusiems filosofams ryškiu neideologizuoto filosofavimo pavyzdžiu buvo senosios, dar tarpukariu mokslus baigusios kartos atstovė Larisa Čiuchina (1913–2002). Ji studijavo filosofiją ir klasikinę filologiją tuometiniame Stepono Batoro universitete Vilniuje. L. Čiuchinai per visą sovietmetį pavyko tyrinėti tuomet itin neparankias temas (krikščionybės filosofiją, filosofinę antropologiją, ypač M. Schelerį) beveik nevarojant marksistinių vertinimų (apsiribojant tik privalomomis marksistinėmis citatomis, o kartais net ir be jų). Lietuvoje tokio pobūdžio (panašios tematikos ir ideologinio neutralumo), „stebuklingai“ nemarksistinius tyrimus atliko B. Kuzmickas.

Fenomenologų grupė – sovietmečio paskutinio dešimtmečio fenomenas. Visą sovietmetį (iki pat jo pabaigos, kuri Latvijoje oficialiai atėjo pusantrų metų vėliau nei Lietuvoje – 1991 m. rugpjūtį) Latvijoje taip pat buvo intensyviai plėtojamas (kaip ir dera sovietinei respublikai) marksizmas. Būtų neteisinga galvoti, kad visi latvių marksistiniai filosofai buvo marksistai „per prievartą“. Palikdami prievartos klausimą nuošalyje galime konstatuoti, jog nemaža dalis jų buvo tikrai savanoriški idėjiniai marksizmo atstovai, tokiais tapę dar iki „tarybų valdžios išsigalėjimo“ Latvijoje, t. y. XX a. pirmoje pusėje, taigi, į Latvijos filosofiją įžengę jau brandaus amžiaus. Kita dalis –

jau sovietmečiu socializavęsi tyrinėtojai, dažnai nevietinės kilmės, atvykę į Latviją su visa rusakalbių imigrantų banga. Žymesni marksistai – V. Šteinbergas, E. Karpovičius, M. Sočnevas, P. Valeskalnis, V. Vilčinskis, J. Vedinas, I. Vedinas, V. Markovas ir kiti. Greta jau minėtų marksistų revoliucionierių „visuomeninės minties“ tyrinėjimų reikšmingą marksistinio diskurso dalį sudarė gana konstruktyvūs pažinimo teorijos ir mokslo filosofijos (metodologijos) klausimai, kai mokslas nagrinėtas remiantis ne analitinės mokslo filosofijos atstovų, bet marksistinėmis mokslo koncepcijomis, kurių nemažą srautą buvo sukūrę visos Sovietų Sąjungos filosofai. „Mūsų respublikoje susiklostė graži glaudaus bendradarbiavimo tradicija tarp filosofų, užsiimančių gamtotyros filosofiniais klausimais, ir gamtotyros mokslų specialistų, besidominčių marksistinės lenininės filosofijos metodologinėmis problemomis“ (Струтинане 1973: 146). Pažinimo problematiką sudarė dialektinio materializmo ir dialektinės logikos klausimai, derinami su empirizmo filosofų, I. Kanto, neopozityvistinės filosofijos atstovų idėjomis. Galima teigti, jog šis latviškojo marksizmo (tiksliau, marksizmo Latvijoje, nes tarp marksistų tikrų latvių buvo mažuma) mokslinis epistemologinis variantas buvo artimas lietuviškojo marksizmo vadinamajai E. Meškausko mokyklai, kurios atstovai (ypač jos lyderis) nagrinėjo panašius pažinimo ir mokslo metodologijos klausimus; žymiausią marksistinės pažinimo teorijos atstovą Jurijų Vediną (subūrusį tyrinėtojų marksistų grupę, turinčią mokyklos bruožų) galima laikyti Latvijos Eugenijumi Meškausku.

Latvių filosofai dar sovietmečio pabaigoje ėmė reikštis tarptautiniu lygme-

niu: fenomenologų grupės nariai pradėjo bendradarbiauti tarptautiniame tęstiniame leidinyje *Analecta Husserliana*, įvyko reikšmingų fenomenologijai skirtų konferencijų. Jos žymi ir latvių bei lietuvių bendradarbiavimą: jose dalyvaudavo ir mūsų filosofai (T. Sodeika, A. Sverdiolas, A. Degutis ir kt.), pranešimų pagrindu buvo išleista bendrų straipsnių rinkinių Rygoje ir Vilniuje.

Atkūrus Latvijos nepriklausomybę, sovietmečio Rygos fenomenologų grupės nariai tapo filosofų bendrijos elitu, užimdami vyraujančias pozicijas tiek instituciniu (tapo katedrų vedėjais, doktorantų moksliniais vadovais, kolektyvinių leidinių sudarytojais; fenomenologė M. Kūle nuo nepriklausomybės atkūrimo iki šiol vadovauja Filosofijos ir sociologijos institutui), tiek tekstų produktyvumo (sukūrė didžiąją filosofinio diskurso dalį) bei reikšmingumo (jų tekstai labiausiai cituojami kolegų) požiūriu. Šis fenomenologijos iškilimas yra ir Latvijos filosofijos istorijos tyrimų, kaip savarankiškos filosofinės disciplinos, konsolidacijos svarbiausia priežastis: latvių fenomenologai, be kitų problemų, ėmė intensyviai domėtis Latvijos tarpukario filosofija, kurios didelę dalį sudarė būtent fenomenologiniai (ar artimos tematikos) tekstai. Ypač daug dėmesio sulaukė žymiausiu latvių fenomenologu laikomas Teodoras Celmas (1893–1989), po Antrojo pasaulinio karo emigravęs į Vakarų. Latvijos filosofijos historiografija patyrė bene didžiausius posovietinius kokybinius pokyčius: sovietmečiu ją daugiausia sudarė marksistiškai rašomi darbai apie Latvijos praeities filosofus (ypač apie latvių marksistų revoliucionierius), o nepriklausomybės laikotarpiu – fenomenologų atliekami

tarpukario latviškosios fenomenologijos tyrinėjimai.

Be fenomenologijos, Latvijos filosofijoje (ir humanistikoje apskritai) paplito kultūros, antropologinė, egzistencinė, socialinė problematika. „Vietoj redukcionizmo ir pozityvizmo Latvijos humanistika kreipia dėmesį į hermeneutiką, idėjų istoriją, į gyvenimo būdo analizę. Tai pastebima literatūros moksle, istorijoje, menotyroje. Postmodernizmo ir neomarksizmo tendencijos nėra išitvirtinusios Latvijos humanistikoje, tačiau viešojoje erdvėje pasitaiko nihilistinių požiūrių į akademinę veiklą“ (Kūle 2009: 29–30). Analitiniai filosofai taip pat pripažįsta savosios filosofijos silpnas pozicijas Latvijos filosofiniame diskurse: „Latvijoje nėra stiprios analitinio filosofavimo tradicijos. <...> Šiuolaikinė Latvijos filosofija linksta į kultūrologinę problematiką“ (Vėjš 2005: 61–63). „Igoris Šuvajevs plėtoja gyvenimo meno (vok. *Lebenskunst*) koncepciją. Jis papildė gyvenimo meno filosofiją psichoanalizės žiniomis“ (Rubene 2004: 300). M. Kūle I. Šuvajevą laiko populiariausiu šiuolaikiniu latvių filosofu (Kūle 2006: 101). Ši filosofė apibendrintai pristato šiuolaikinę latvių filosofiją išskirdama joje racionaliąją ir mitologinę kryptis: „viena kryptis siekia perimti Vakarų idėjas, kita atsigręžia į folklorą ir mitologinę praeitį. Baltų folkloras ir mitologija yra turtinga nuostabių moralinių ir pasaulėžiūrinių nuostatų, bet, žinoma, ji negali byloti tokiomis pačiomis filosofinėmis abstrakcijomis kaip Vakarų racionalioji tradicija. Būtent dėl to ir nėra sėkmingo dialogo tarp šių dviejų – mitologinės ir racionaliosios – tendencijų. <...> Viena siekia plėtoti mokslinę filosofiją, kita filosofiją kaip *Lebenskunst*. Pastaroji šiuo metu papildoma psichoanalitinės an-

tropologijos ir kultūrinės semiotikos studijomis. Tie, kas ieško vien „grynai mokslinės filosofijos“, pamiršta, jog tauta turi kultūrinę praeitį, kuria galima tiesiog mėgautis nesiekiant aukštų filosofinių materijų“ (Kūle 2006: 105). Nuodugniau nesusipažinus su nepriklausomos Latvijos filosofijos tekstais keblu spręsti, ar gyvenimo meno filosofija ir sudaro visą antiracionalistinės filosofijos kryptį, ar greta I. Šuvajevų plėtojamos koncepcijos esama ir daugiau šios krypties apraiškų. Manytina, jog šioms praktinės filosofijos plėtojimo tendencijoms nepritaria „analitiškai nusiteikusi“ latvių filosofų mažuma, pavyzdžiui, teigianti, jog: „kyla pavojus sutapatinti filosofiją su kvazireliginiu dvasingumo tipu“ (Vėjš 2005: 62).

Kitai nei Estijoje, Latvijoje atkūrus nepriklausomybę atgijo filosofinis domėjimasis religijos problematika. 1991 m. ir vėliau vyko krikščionybės ir sekuliaraus pasaulio dialogui skirtų konferencijų, kuriose aktyviai dalyvavo ir filosofai. Latvijos universiteto Filosofijos ir sociologijos institute dirba S. Krūminos-Konkovos vadovaujama mokslininkų grupė, kuri tyrinėja krikščionybės idėjų istoriją ir šiuolaikinę religijos filosofiją, taip pat kreipia dėmesį į dabarties religinę situaciją Latvijoje (Kūle 2002: 36).

Estijos filosofijos apžvalga

Ir sovietmečiu, ir dabar Estijos filosofijos centras yra Tartu universitetas. 1946 m. jame pirmą kartą pabandyta įsteigti Filosofijos katedrą. Nors įsakymas įsteigti katedrą, sudarytą iš trijų darbuotojų (vedėjo, docento ir asistento), ir buvo išleistas, realiai ji nefunkcionavo dėl darbuotojų trūkumo. Dėstė vienas filosofijos dėstytojas, kuris

kartu buvo ir katedros vedėjas, – A. Uibo. Filosofiniai dalykai (dialektinis ir istorinis materializmas bei filosofijos istorija) buvo dėstomi tik Istorijos-filologijos ir Teisės fakultetuose, o nuo 1947–1948 mokslo metų – ir Biologijos-geografijos fakultete. Filosofijos pradinių žinių studentai įgydavo partijos istorijos kurse, kuriame buvo atskira tema „Dialektinis ir istorinis materializmas“. 1948–1950 m. išėjus A. Uibo katedra neegzistavo, o 1950 m. vėl atnaujino savo darbą. Katedrą sudarė iš Maskvos ir Leningrado (dabar – Sankt Peterburgas) atvykę penki specialistai – katedros vedėjas D. Šardinas, dėstytojai M. Makarovas, N. Ickovičius, M. Čalij ir R. Bliumas. Tarp dėstytojų susiklostė nesveika atmosfera – kilo konfliktas tarp katedros vedėjo ir darbuotojų, todėl universiteto vadovybė ėmėsi drastiškų priemonių – tris dėstytojus atleido, o vieną (M. Makarovą) perkėlė dirbti į Partijos istorijos katedrą. Katedroje liko dirbti R. Bliumas ir du naujai atsiųstais dėstytojai – I. Sapožnikovas ir A. Moroškina (Блюм 1983: 142). Padėtis kuriam laikui stabilizavosi.

Šeštajame dešimtmetyje vyko katedros formavimosi procesas. Nuo 1956 m. dialektinis ir istorinis materializmas pradėtas dėstyti visuose fakultetuose, taigi, išaugo naujų dėstytojų poreikis. Juos pradėta rengti vietoje – katedra įgijo filosofijos aspirantūros (dabartinės doktorantūros) teisę: pirmieji aspirantai buvo priimti 1952 m., pirmasis filosofijos kandidato (dabar – daktaro) disertaciją 1955 m. apgynė iš Leningrado atvykęs žydų tautybės Leonidas Stolovičius (vėliau tapo žymiausiu Estijos sovietinio ir posovietinio laikotarpio estetikos specialistu ir produktyviausiu filosofinių tekstų autoriumi). 1955–1981 m. buvo parengtos

ir apgintos 21 mokslų kandidato ir apie keturios daktaro disertacijos (vidutiniškai vieną per metus). Disertacijas parengė fizikai L. Valtas, V. Hiutas, V. Zibenas, biologai T. Loitas ir T. Suttas, chemikai R. Vihalemmas ir L. Näppinenas, teisininkai J. Chaikinas, M. Titma, I. Griazinas, estų filologas Ü. Matjusas, psichologas P. Jarve, istorikai A. Porkas, A. Airelaid, P. Kenkmannas, medikas V. Parve, rusų filologai J. Golikovas ir I. Rozenfeldas. Istorijos mokslų kandidatas E. Loone dirbdamas katedroje apgynė habilitaciją (tuomet mokslų daktaro disertaciją – G. K.). Pasak L. Stolovičiaus: „Turėdama aspirantūrą, Filosofijos katedra turėjo ir disertacijų gynimo teisę. Bet mes ja sąmoningai nesinaudojome, nes tada mokslinių laipsnių būtų ėmę prašyti Estijos komunistų partijos Centro komiteto nariai. Taigi, mūsų aspirantai disertacijas gynė kituose SSRS miestuose“ (Stolovičius 2009: 221).

Kaip matome, visi būsimieji filosofai buvo įgiję kitas specialybes, daugelis jų buvo net ne humanitarinių ar socialinių, o tikslinių mokslų atstovai. Tokios filosofų profesinės biografijos transformacijos nebuvo naujiena Sovietų Sąjungoje, ypač tose jos respublikose, kurios neturėjo savo filosofijos studijų, o tik filosofijos aspirantūrą – taip buvo ir Lietuvoje. Skirtumas tarp estų ir lietuvių šiuo atveju tas, kad sovietinio laikotarpio lietuvių filosofų pirmoji specialybė dažniausiai neturėjo poveikio jų filosofinės tematikos ar krypties pasirinkimui: chemijos inžinierius A. Šliogeris ėmėsi nagrinėti tolimą gamtamokslui egzistencinį mąstymą ir būties problematiką, matematikas T. Sodeika – E. Husserlio fenomenologiją, gausus istorikų, filologų, psichologų būrys – įvairiausias filosofijos

sritis ir kryptis (ne tik kalbos ar istorijos filosofija, kaip buvo galima tikėtis). Estijos filosofų pirmoji specialybė daug lėmė tolesnių jų tyrinėjimų pasirinkimą – vyraujančia Estijos sovietinio (vėliau ir nepriklausomybės) laikotarpio filosofine disciplina tapo mokslo filosofija su daugybe atskirų tyrimo sričių: mat chemikai (jų buvo daugiausia) plėtojo chemijos filosofiją, fizikai – fizikos, biologai – biologijos ir panašiai. (Vieną geografą, nagrinėjusį geografijos metodines problemas, mėginta vadinti geografijos filosofu.) Net buvę teisininkai ir istorikai, ėmęsi teisės ir istorijos filosofijos tyrimu, buvo laikomi teisės *mokslo* ir istorijos *mokslo filosofais*. Taigi, sovietiniu laikotarpiu apie trečdalis, o nepriklausomybės metais šiek tiek mažiau – 27 proc. – visų filosofinių tekstų Estijoje priklausė mokslo filosofijai. Estiškoji mokslo filosofija įgijo gana savitą pavidalą: daugelyje jos tekstų buvo nagrinėjami atskirų mokslų metodologijos klausimai be jokių nuorodų į Vakarų analitinės mokslo filosofijos veikalus, bet tokių tekstų autoriai buvo įgiję filosofijos mokslinius laipsnius, dėstė filosofijos katedrose ir visuotinai buvo laikomi filosofais.

Esminiai pokyčiai katedros darbe įvyko po SSRS Komunistų partijos XX suvažiavimo (1956 m.). Pasak tuometinio marksistinio filosofo Remo Bliumo, „remiantis jo [suvažiavimo] nutarimais sąjunginiu lygiu buvo peržiūrėtos filosofijos dėstymo programos, atmetos dialektinį materializmą skurdinančios schemos, išsamiau panaudotas marksistinės-lenininės filosofijos idėjų turtingumas ir istorinė filosofinė medžiaga, daugiau dėmesio imta skirti pažinimo teorijos ir dialektikos problemoms. Buvo siekiama įveikti dogmatizmo elementus dėstomuose kursuose, stengiamasi kūrybiškai

perteikti studentams marksistinės-lenininės filosofijos pagrindus“ (Блюм 1983: 143).

Septintasis dešimtmetis buvo Filosofijos katedros intensyvios mokslinės veiklos laikotarpis, padaręs ją vienu iš pripažintų Sovietų Sąjungos filosofinių centrų (*Ibid.*: 144). Katedros teoriniuose seminaruose būdavo svarstomi svarbiausi I. Kanto, G. W. Hegelio veikalai. Šiuo laikotarpiu plėtotos trys pagrindinės temos: 1) materialistinės dialektikos kategorijos, šiuolaikinio mokslo loginės ir gnoseologinės problemos (L. Valtas, R. Vihalemmas, V. Hiutas, E. Loone, J. Tammaru, T. Loitas ir kt.); 2) marksistinės-lenininės estetikos pagrindai (L. Stolovičius, J. Kangilaskis); 3) marksistinė-lenininė revoliucijos teorija (R. Bliumas) (*Ibid.*: 147).

1971 m. katedros vedėju tapo J. Rebane. Savo programinėje kalboje katedros posėdyje jis pabrėžė būtinybę visomis išgalėmis padidinti katedros prestižą universitete, sustiprinti jos mokslo potencialą, kuris susilpnėjo geriausiems darbuotojams išėjus į kitas mokslo įstaigas, įveikti esamus katedros narių nesutarimus ir sukurti normalias darbo sąlygas (*Ibid.*: 150). L. Stolovičius yra paskelbęs savo atsiminimus, kurie iš dalies paaiškina istorinių šaltinių nuolat minimus vis pasikartojančius „katedros narių nesutarimus“, „nesveiką katedros atmosferą“ ir panašiai. Pasak L. Stolovičiaus, šių nesutarimų priežastys – ideologinės priešpriešos ir tautinė diskriminacija. „Bliumas ir Makarovas buvo geri draugai, o Goriačeva – Makarovo žmona. Makarovas padėjo Bliumui rasti Tartu prieglobstį nuo Leningrado bedarbystės. Makarovas buvo padorus, netgi pasisakė prieš šovinizmą, tuo užsitraukdamas partinę kritiką spaudoje dėl marksistinės filosofijos dėstymo klaidų. Iki

šeštojo dešimtmečio pabaigos mes gyvenome gerai, draugiškai ir kiekvienas dirbome savo darbą“ (Stolovičius 2009: 218–220). Septintajame dešimtmetyje katedroje kilo didžiulis konfliktas tautiniu pagrindu: susipyko atvykėliai iš Leningrado rusai (Makarovas su žmona) su savo buvusiais draugais žydais – R. Bliumu ir L. Stolovičiumi. Abu Makarovai didžiausiais ideologiniais priešais laikė sionizmą ir vietinį nacionalizmą (Stolovičius 2009: 224). Konfliktas baigėsi tuo, jog Makarovai atsidūrė dvasinėje izoliacijoje ir buvo priversti palikti Tartu.

Aštuntojo dešimtmečio pradžioje iš esmės atsinaujino katedros sudėtis: 9 iš 16 darbuotojų pradėjo dirbti šiuo metu. Pagrindinės mokslinio darbo kryptys buvo šios: pažinimo mokslinė filosofinė teorija, jos sąsajos su istoriniu pažinimu, pažinimo socialinės determinacijos problema. J. Rebane, taikydamas informacinę prieigą pažinimo socialinei determinacijai tirti, išplėtojo socialinės atminties principą kaip tam tikrą praktinės ir pažintinės žmogaus veiklos rezultatų saugyklą. Pasak R. Bliumo, šis principas atveria plačias galimybes kompleksiskai ir tarpdiscipliniškai tirti atskirus pažinimo aspektus ir istorijos materialistinę sampratą susieti su konkrečių teorinių ir pažintinių problemų sprendimu (Блюм 1983: 151). L. Stolovičius nagrinėjo žmogaus estetinį santykį su tikrove ir jo problemas – estetiškes vertybės, grožio kategorijos, estetinio idealo ir kt., taip pat meninės kūrybos tipų koncepciją, meno funkcijų klausimą. R. Bliumas tyrė socialines politines revoliucijas ir jose slypinčius filosofinius ir sociologinius prieštaravimus (substancijos ir savimonės, laisvės ir būtinybės, istorinių pokyčių subjekto ir objekto). Istorikos (istorijos teorijos) specialistai

E. Loone ir A. Porkas istorijos filosofiją traktavo kaip istorinio pažinimo ir žinojimo teoriją. R. Vihalemmas tyrė mokslo metodologijos problemas mokslo (pirmiausia chemijos) istorijos teorinės rekonstrukcijos požiūriu.

Reikia manyti, jog katedros vedėju tapus J. Rebane'is, padėtis pagaliau normalizavosi. „Katedra niekada taip sėkmingai nedirbo kaip vadovaujama J. Rebane's. Jo matematiko talentas pasireiškė domėjimusi logika (1963 m. apgynė mokslų kandidato disertaciją *Dialektinės logikos vaidmuo ir mąstymo socialinė prigimtis*). Vienas Rebane's mokinių, Martas Siimannas, tapo nepriklausomos Estijos premjeru (1997–1999 m.). 2004 m. Tomske Olga Loiko apgynė disertaciją apie socialinę atmintį remdamasi J. Rebane's idėjomis. Rebane's ir Loone's nesutarimų viena priežastis buvo jų teorinių prielaidų skirtumai. Loone traktavo marksizmą iš analitinės filosofijos pozicijų, o Rebane pabrėžė marksizmo ir klasikinės vokiečių filosofijos ryšį, ypač akcentuodamas dialektiką ir istorizmo principą. Rebane vieno darbuotojo sėkmę traktavo kaip visos katedros sėkmę. Todėl jis, nepaisant nesutarimų, džiaugėsi, jog E. Loone's knyga sulaukė palankaus anglų leidyklos (filosofo E. Gellnerio) atsiliepimo“ (Stolovičius 2009: 233–235). Štai to atsiliepimo fragmentas: „Eero Loone yra aukščiausio lygio analitinis filosofas. Jis ne tik filosofas, bet (pagal išsilavinimą) ir istorikas bei pilietis šalies, kurioje pirmą kartą pasaulyje *istorijos teorija* yra oficiali valstybės ideologija ir socialinės tvarkos pagrindas. Marksizmas ir analitinė filosofija daug laimi iš to fakto, kad Eero Loone's asmenyje susitinka ir vienas kitą papildo politinis angažuotumas, istorinė nuovoka

ir analitinis meistriškumas bei motyvacija“ (Gellner 1992: VII–VIII). „Rebanei nebuvo svetimas autoritarizmas, nors jis ir stengėsi savąjį teisumą grįsti loginiais argumentais. Jis buvo labai atsargus, vengė veltis į konfliktus su vadovybe. Tačiau niekaip negalėčiau sutikti su Loone, kuris jį pavadino „filosofijos policininku“ (Столлович 2009: 236).

Taigi, mokslo filosofijos ir metodologijos tyrinėjimai buvo ideologiškai neutralios tyrimų sritys, tačiau kartais reikalaujančios pakovoti už savo sąlyginę laisvę, ypač kai buvo kalbama apie Vakarų šalių filosofų idėjų vertinimą. Antai R. Vihalemmas savo argumentacijos nepriklausomybę itin gudriai pagrindė paties V. Lenino citata: „marksizmas turi, viena vertus, užkirsti kelią (*отсесть*) buržuazinių tyrinėtojų ideologinėms užmačioms, o kita vertus, įsisavinti ir išplėtoti jų pasiektus mokslinius rezultatus“ (Вихалемм 1984: 38). Prisidengdamas tokiais tvirtais skydais R. Vihalemmas galėjo sau leisti objektyviai ir ideologiškai neangažuotai analizuoti („įsisavinti ir išplėtoti“) „buržuazinio mokslo filosofo“ T. Kuhno koncepciją.

Estų istorijos filosofijos tyrimų pradžia – septintasis dešimtmetis, kai savo mokslinę veiklą pradėjo žymiausias istorijos filosofas Eero Loone. Vėliau į šios disciplinos problematiką įsitraukė A. Uibo, A. Porkas (nuo 1991 m. – Parkas) ir keletas kitų specialistų (Pork 1988: 137). A. Uibo parašė straipsnių apie istorinę rekonstrukciją, A. Porkas nagrinėjo istorinio aiškinimo ir naratyvumo problemas, E. Loone derino marksizmą ir analitinę filosofiją, pirmosios problematiką (visuomeninių formacijų, gamybos būdų teorijas) bandydamas nagrinėti taikydamas antrosios konceptualinį aparatą. Nors es-

tiškajai istorijos filosofijai didžiausią įtaką darė anglosaksiškoji analitinė filosofija, tačiau pirmoji visgi nebuvo vienalytė, tarp jos atstovų dažnai kildavo teorinių nesutarimų. Antai Loone kritikavo Porką dėl, jo nuomone, nenuoseklus termino „naratyvas“ vartojimo. Loone’s nuomone, tai yra anglų kasdienės kalbos įprastas žodis, kurio nereikėtų mistifikuoti suteikiant jam naujų reikšmių (Loone 1982: 20). Taigi, nėra pagrindo kalbėti apie estų istorijos filosofijos mokyklą – tai greičiau pavienių savarankiškų tyrinėtojų negausi, tačiau reikšminga grupė.

Sovietmečiu Estijos filosofijoje kilo tiems laikams neįprastas reiškinys – dviejų žymių filosofų, savosios tyrimų srities lyderių: istorijos filosofo E. Loone’s ir mokslo filosofo R. Vihalemmo, vieša diskusija dėl istorijos mokslo *moksliskumo* pobūdžio, kuri buvo plėtojama ne šiaip populiarioje spaudoje ar viešuose pasisakymuose, bet prestižinio mokslinio leidinio *Tartu valtubinio universiteto mokslo darbai* serijoje *Filosofijos darbai*: Vihalemmas netgi išspausdino atskirą mokslinį straipsnį, skirtą Loone’s istorijos mokslo koncepcijai. Abu filosofai oficialiai laikyti marksistais – Loone, kaip minėta, marksizmą iš tikrųjų plėtojo savo darbuose, o Vihalemmas daugiau užsiėmė tuo, ką Loone jau nepriklausomybės metais pavadino „parodomuoju marksizmu“, o latvių filosofė M. Kūlē – „pusiniu marksizmu“: tai dangstymasis privalomomis deklaratyviomis marksizmo klasikų citatomis darbų įvade ar išvados, realioje tyrimų praktikoje netaikant marksistinių idėjų. Tačiau oficialiai tuomet niekas negalėjo būti laikomas nemarksistu, taigi, kilusi diskusija žymėjo tam tikrą pliuralizmą marksizmo viduje. Oponuodamas Loone’i Vihalemmas

teigė, jog daugelis mokslo metodologų (ir marksistų, ir nemarksistų) pabrėžia, kad istorija nėra tokia pati teorinė disciplina kaip fizika, nes istoriko esminis uždavinys yra ne atrasti dėsnius, bet rekonstruoti praeities reiškinius (Вихалемм 1983: 53). Pasak jo, kai kurie metodologai (taip pat ir Loone) mano, jog istoriografija iš esmės yra toks pat mokslas kaip ir fizika, tik istorija *kol kas dar* netapo brandžiu mokslu. Loone's originali koncepcija teigia, jog, be gamtos mokslams būdingo empirinio ir teorinio pažinimo lygmenų, istoriografija turi dar vieną, savitą, pradinį – rekonstruktyvų – jį – pažinimo lygmenį, kuris joje vis dar vyrauja ir dėl to lemia neteisingą istorinio pažinimo sampratą (*Ibid.*: 54). Loone teigia, kad istorijos mokslo „istorinė raida“ nuo rekonstruktyviojo lygmens neišvengiamai juda link empirinio, o nuo šio – į teorinį lygmenį. Tokia istoriografijos raida analogiška mokslo apskritai raidai: rekonstruktyvusis lygmuo atitinka ikiparadigminę mokslo stadiją, o aukštesnieji lygmenys – paradigminę. Vihalemmo manymu, rekonstrukcinis pobūdis ir yra istorijos mokslo specifika (Вихалемм 1983: 55) – negalima teigti, jog kada nors bus pasiekta galutinė praeities istorinė rekonstrukcija. Istoriniame pažinime, kitaip nei grynai moksliniame, nesubjektyviame, pažinime, istoriko „socialinis-kultūrinis įtrauktumas“ negali būti traktuojamas tik kaip jo pažinimą apribojantis veiksnys – pirmiausia tai yra istorinio pažinimo būtina sąlyga, jo dialoginės struktūros (istorinės praeities ir istoriko dabarties kultūrinės tikrovės) neatsiejama dalis (*Ibid.*: 56). Vihalemmas pacituoja Loone's teiginį, esą marksistai visada reikalavo istoriją tirti moksliskai.

Vihalemmas mano, kad tuo Loone nori parodyti, jog tas, kuris nesutinka su istorijos ir tikslųjų mokslų tapatinimu, priešinasi marksizmui (*Ibid.*: 57). Vihalemmas su tuo kategoriškai nesutinka ir argumentuoja, jog iš Loone's pabrėžtos teisingos tezės apie tai, kad marksistai visada reikalavo istoriją tirti moksliskai, dar neplaukia, jog istorija gali ir turi tapti tokiu mokslu kaip gamtos mokslai. Pasak Marxo ir Engelse, mokslinis istorijos tyrimas – tai dialekcinis materialistinis jos tyrimas. Toks tyrimas reiškia ne kokių nors filosofinių tiesų iškėlimą (ar patikrinimą), o yra realios istorijos objektyvios rekonstrukcijos procesas (*Ibid.*: 65). Vihalemmas įsitikinęs, kad moksliskumo reikalavimas čia pirmiausia reiškia materialistinį istorijos supratimą, ir apibendrina, jog nėra pagrindo mokslo idealą – fiziką – laikyti istorinių-humanitarinių disciplinų epistemologiniu idealu (*Ibid.*: 67). Savo ruožtu Loone dar prieš šio straipsnio pasirodymą kritikavo Vihalemmą dėl „hipertrofuoto eksperimentiškumo sampratos“, arba reikalavimo, jog teorijos pagrindas būtinai turįs būti eksperimentas (Loone 1982: 23). Loone'i taip pat nepatiko Vihalemmo nuostata, jog neįmanomas tikslingos veiklos mokslinis tyrimas: pasak Loone's, tokio mokslinio tyrimo pavyzdys – lošimų teorija (*Ibid.*: 22).

Nepriklausomybės metais prisimindamas šią diskusiją Vihalemmas prisipažįsta, jog ir jis, ir Loone liko ištikimi savo pozicijoms ir nesutiko su oponento argumentais.

Kita svarbi Vakarų filosofijos kryptis – fenomenologija – Estijoje, kitaip nei Latvijoje ar Lietuvoje, nei sovietmečiu, nei nepriklausomybės laikotarpiu nebuvo reikšminga filosofinio diskurso dalis. Esama vos keletu

autorių, vienaip ar kitaip susijusių su šia filosofijos kryptimi. Fenomenologiją dar tarpukariu pradėjo nagrinėti vienas pirmųjų profesionalių estų filosofų Alfredas Koortas, kuris pokario metais išvengė emigracijos į Vakarų ar tremties į Sibirą (kaip atsitiko žymiausiems tarpukario lietuvių ir latvių filosofams), o perėjo į marksizmo pozicijas ir tapo Estijos SSR Mokslų akademijos akademiku (1946 m.) ir netgi septynerius metus (1944–1951 m.) buvo Tartu valstybinio universiteto rektoriumi (Хюрт 1991: 19). Sovietmečiu M. Heideggerio filosofiją nagrinėjo, tiksliau, marksistiškai kritikavo M. Makarovas, kurį būtų keblu laikyti tikru fenomenologu. Vienu pirmųjų „tikrųjų“ heidegerininkų laikytinas Tõnis Luikas, kuris kartu domėjosi ir G. W. Hegelio filosofija. Jis sovietmečiu sukėlė tam tikrą skandalą, 1977 m. vykusioje konferencijoje savo pranešime teigdamas, jog genialiausiu XX amžiaus filosofu jis laiko M. Heideggerį. Tuometinėje oficialioje aplinkoje buvo visuotinai priimta tokiu filosofu laikyti V. Leniną (Хюрт 1991: 6). Ü. Matjusas prisimena, kad T. Luikas buvo parašęs Heideggeriui laišką su daugybe klausimų, kai jiedu, vieną 1976-ųjų vakarą klausydami BBC radijo žinių, išgirdo apie Heideggerio mirtį, – laiškas taip ir liko neišsiųstas (Matjus 2012: 14). Daugiausia fenomenologinių tekstų parašė ir nuosekliausiai bei ryškiausiai estų (iki šiol dirbančiu) fenomenologu laikytinas Ülo Matjusas. Jis, kaip ir lietuvis Tomas Sodeika, sovietmečiu apgynė disertaciją apie Romaną Ingardeoną, tik joje nagrinėjo ne ontologiją, bet estetiką. Ü. Matjusas dar parašė straipsnių apie Husserlio fenomenologiją (daugiausia sąmonės intencionalumo tema), kuriose šį

filosofą kritikavo remdamasis Heideggeriu. Apskritai Ü. Matjusas fenomenologijoje atstovauja heidegerininkų „sparnui“, skirdamas šiam filosofui daugiausia dėmesio. Nors Ü. Matjuso sovietmečiu rašytuose straipsniuose galima aptikti marksistinių vertinimų („fenomenologinę filosofiją galima apibūdinti kaip *nemokslinę sąmonės filosofiją*“; „Husserlio teoriją reikia atmesti kaip idealistinę ir slaptai subjektyvistinę“), kai kada viršijančių privalomų marksistinių citatų „normą“, tačiau apskritai vertinant fenomenologiją sovietmečiu (būtent Ü. Matjuso dėka) buvo ideologijos menkai paliesta filosofinių tyrinėjimų sritis.

Fenomenologijos recepcijos Estijoje apžvalgininkas Viktoras Hiutas Estijos nepriklausomybės atgavimą siejo su „ontologinio perversmo“ filosofijoje viltimis. Jo manymu, pastaruoju metu (turima galvoje apie 1991 m.) „Estijos filosofinės minties raidoje pastebimas perėjimas („posūkis“) į naują – *ontologinį* – etapą. Tai nereiškia, kad nebus plėtojami mokslo filosofiniai metodologiniai klausimai (pvz., sinergetika) ar istorijos filosofijos problemos ir panašiai. Priešingai, tik pajungti fundamentaliai ontologinei problematikai (kurios vienas perspektyviausių variantų yra M. Heideggerio „pamatinė ontologija“) šie tyrimai įgis pagrindą“ (Хюрт 1991: 5–6). Tokį analitiniams mokslo filosofams greičiausiai nuostabą keliantį ontologinio pagrindo siekį tikriausiai reikėtų perskaityti kaip iki galo neartikuliuotą filosofijos kokybinio atsinaujinimo viltį. Mat nepaisant estų filosofų tam tikro pasididžiavimo savaisiais sovietinio laikotarpio filosofiniais pasiekimais (ypač mokslo ir istorijos filosofijos srityse), E. Loone, apibendrinamas šio laikotarpio

filosofija, yra išsakęs ir itin kritišką požiūrį: „Mes kol kas turime stiprų polinkį eklektiškai pakartoti jau žinomas frazes ir rezultatus. Visam tam vieta vadovėliuose, o ne monografijose ir straipsniuose. Gaila, jog abu pastarieji dažnai rašomi kaip vadovėliai – ir ne tik dėl autorių blogos valios, bet ir dėl to, jog leidyklos, redakcijos, administratoriai būtent taip ir išsivaizduoja mokslo plėtrą“ (Loone 1991: 5). Kita vertus, jis pabrėžė ir kai kuriuos sovietinio laikotarpio filosofijos privalumus, pirmiausia institucinį (gausų filosofų etatų skaičių) ir sąlyginės teorinės laisvės aspektus: „Įdarbinimo ir finansiniu požiūriu sovietmetis nebuvo nepalankus filosofijai Estijoje. Devintąjį dešimtmetį filosofai turėjo 60–80 etatų, o dešimtąjį dešimtmetį – 30–35. Režimo sušvelnėjimas leido rasti visai neblogai filosofijai. Legalumo ribos buvo išplėstos „parodomąjį marksizmo“ (angl. *foreword Marxism*) būdu. [Ideologiškai] nepriklausoma Vakarų filosofijos recepcija atsirado septintajame dešimtmetyje keliuose filosofijos srityse (mokslo, istorijos filosofijoje). Marksizmas buvo skurdesnis nei kitos filosofijos kryptys ir netapo teorine tradicija okupuotoje Estijoje (net jei keletas estų filosofų ir buvo marksistai)“ (Loone 1993: 19).

Šiais laikais madingas grynai neigiamas požiūris į sovietinių laikų filosofiją apskritai ir į marksistinę filosofiją konkrečiai, ir R. Vihalemmas yra bene vienintelis Baltijos šalių filosofas, nepriklausomybės metais nuosekliai išanalizavęs marksizmo pažini-

mo teorijos konceptualines priemones bei išdėstęs požiūrį, jog marksistinė praktikos kategorija turi išliekamąją teorinę vertę (žr. Vihalemm 2010).

Šiuolaikiniame Estijos filosofiniame diskurse toliau vyrauja mokslo filosofija. Greta jos jaunoji filosofų karta imasi nagrinėti įvairias analitinės filosofijos problemas – kalbos, sąmonės, pažinimo, verčių, subjekto ir pan. Estija yra vienintelė Baltijos šalis, kurioje darbuojasi „filosofijos legionieriai“ – jauni užsienio filosofai, įvairiais statusais įsidarbinę filosofijos katedrose ir plėtojantys daugiausia analitinę filosofiją (vokietis D. Cohnitzas, airis P. McLaughlinas, abu gimę 1974 m.). Nepriklausomybės laikotarpiu Tartu universitete įkūrus Etikos centrą, ypač suaktyvėjo etikos (daugiausia taikomosios – medicinos etikos, bioetikos ir pan.) tyrimai. Ū. Matjusas ir E. Parhomenko plėtoja fenomenologinę problematiką, domisi Estijos filosofijos istorija. Taline plėtojama filosofinė antropologija, kultūros fenomenologija, semiotikos studijos.

Apibendrinant galima teigti, jog Estijos filosofų pirmoji specialybė daug lėmė tolesnių jų tyrinėjimų pasirinkimą – vyraujančia Estijos sovietinio (vėliau ir nepriklausomybės) laikotarpio filosofine disciplina tapo mokslo filosofija su daugybe atskirų tyrimo sričių. Estų filosofija savuoju analitiniu, moksliniu, taikomuoju pobūdžiu išsiskiria iš kitų Baltijos šalių filosofijos konteksto ir yra artimesnė Skandinavijos ir anglosaksų kraštų analitinio filosofavimo tradicijai.

LITERATŪRA

- Gellner, E., 1992. Foreword. In: E. Loone. *Soviet Marxism and Analytical Philosophies of History*. London–New-York: Verso, p. VII–IX.
- Kabelka, G., 2012. Lietuvos filosofijos raida 1960–2010: apimtis, institucijos, leidiniai. *Problemos* 81: 109–123.
- Kabelka, G., 2013. Lietuvos filosofijos posovietinė transformacija: filosofijos kryptys, disciplinos, produktyvumas. *Problemos* 83: 22–34.
- Kūle, M., 2002. Addenda: Phenomenology in Latvia 1970–2002. In: M. Kūle. *Phenomenology and Culture*. Riga: LU FSI, p. 33–36.
- Kūle, M., 2006. Philosophy in the Baltic States: Past and Present Situation. In: M. Kūle, ed. *Philosophy Worldwide: Current Situation*. Riga: FISP, p. 91–106.
- Kūle, M., 2009. Letonikas modernizācijas idejas Eiropas humanitāro zinātņu attīstības konteksta. In: *Letonika, trešais kongress. Intelektuālais mantojums Latvijā: filosofija un reliģija*. Riga: LU FSI, p. 11–29.
- Loone, E., 1993. Between West and East: The Case of Philosophy in Estonia. In: *17th Baltic Conference on History of Science: Between West and East*. Tartu, p. 18–20.
- Matjus, Ū., 2012. *Die Geschichte der estnischen Philosophie 1940/41 und von 1944 bis 1991. Philosophiegeschichte, Ästhetik und die Übersetzung philosophischer Werke* [straipsnis rankraštis].
- Norkus, Z., 2008. *Kokia demokratija, koks kapitalizmas? Pokomunistinė transformacija Lietuvoje lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Parhomenko, E., 1997. Über die Möglichkeit der Phänomenologie in Estland. *Journal Phänomenologie* 8: 27–29.
- Pork, A., 1988. Critical Philosophy of History in Soviet Thought. *History and Theory* 27: 41–54.
- Rubene, M., 2004. Zur Bedeutung der Westeuropäischen Philosophie für die gegenwärtige philosophische Orientierung in Lettland. In: C. Häntsch, hrsg. *Philosophieren im Ostseeraum: Beiträge des Nord- und Osteuropäischen Forums für Philosophie*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, S. 289–301.
- Vējš, J. N., 2005. Transition of Society, Transformation of Philosophy. In: J. N. Veišs. *Darbdienas filozofija: Ieskats analītiskajā domāšanā. Eseju krājums*. Riga: Zinātne, p. 48–65.
- Vihalemm, R., Mürsepp, P., 2007. Philosophy of Science in Estonia. *Journal for General Philosophy of Science* 38: 167–191.
- Vihalemm, R., 2010. Theoretical Philosophy and Philosophy of Science in Soviet Times: Some Remarks on the Example of Estonia, 1960–1990. *Studia Philosophica Estonica* 3 (2): 200–232.
- Академия наук Латвийской ССР: 1946–1970 г. г. 1971. Рига: Зинатне.
- Блюм, Р., 1983. Кафедра философии ТГУ в советский период. *Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised* 630, *Труды по философии XXVII*: 141–159.
- Валескалн, П. И., 1984. *Марксистско-ленинская философия в Латвии*. Рига: Зинатне.
- Вихалемм, Р., 1983. К вопросу о специфике исторического познания (по поводу статьи Э. Лооне). *Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised* 653, *Труды по философии XXVI*: 53–61.
- Лооне, Э., 1991. Философия исторической науки дополняет философию физики. *Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised* 932, *Труды по философии XXXVI*: 5–11.
- Ребане, Я.; Валт, Л., 1974. О развитии философской мысли в Советской Эстонии. *Вопросы философии* 6: 64–75.
- Ребане, Я., 1982. Научно-исследовательская работа на кафедре философии Тартуского государственного университета. *Философские науки* 5: 21–33.
- Столвич, Л., 2009. Кафедра философии Тартуского университета. In: Столович, Л. *Мудрость. Ценность. Память: Статьи. Эссе. Воспоминания 1999–2009*. Tartu–Tallinn: InGri.
- Страутмане, Т., 1973. Создание Латвийского отделения философского общества СССР. *Известия Академии наук Латвийской ССР* 6 (311): 145–147.
- Хютт, В., 1991. *Рецензия философии М. Хайдеггера в Эстонии: Проблемно-аналитический обзор*. Москва.

THE POST-SOVIET TRANSFORMATION OF THE PHILOSOPHICAL DISCOURSE IN BALTIC COUNTRIES I

Gintaras Kabelka

Abstract. The paper presents a comparative analysis of philosophical discourses (1955–2011) and their post-soviet changes in three Baltic countries – Estonia, Latvia, and Lithuania. Special attention is paid to the scope, growth rate, productivity and structural changes of these discourses. In the first part of this paper a general overview of philosophy in Latvia and Estonia is introduced to the Lithuanian readers. The main philosophical trends and problems are discussed, as well as particularity of each country. The paper surveys the history of philosophical centres, the formation of philosophical groups and disputes, and the ties among the discourses. The more characteristic tendencies in professional biographies of philosophers are explained and compared.

Keywords: Lithuania, Latvia, Estonia, philosophical discourse, post-soviet transformation

Įteikta 2013 05 31